
Drago Kunej
**Prva magnetofonska snemanja za zvočni arhiv
Glasbenonarodopisnega inštituta**

Autor v prispevku opiše prva terenska magnetofonska snemanja Glasbenonarodopisnega inštituta v letu 1955 in navede nekatere tehnične značilnosti magnetofonov, ki jih je inštitut takrat imel. Ker z baterijskim terenskim magnetofonom posnetih trakov niso mogli predvajati na studijskem magnetofonu, so jih presneli in šele tako presneto gradivo transkribirali in analizirali. Obdelava gradiva je prinesla nova etnomuzikološka odkritja, ki jih do takrat iz samih zapisovanj niso mogli odkriti. Razumevanje takratnega načina raziskovanja in snemanja ter poznavanje tehničnih možnosti uporabljenih snemalnih aparatov lahko veliko pripomorejo k pravilnemu vrednotenju posnetkov in pomagajo pri sedanjem presnemavanju, zaščiti, arhiviranju in urejanju tega gradiva.

The author describes the first field tape recordings of the Institute of Ethnomusicology in 1955, listing some of the technical characteristics of tape recorders available at the Institute at the time. Since the tapes recorded by the battery-powered field tape recorder could not be reproduced by the studio tape recorder they had to be dubbed before they could be transcribed and analyzed. Material processing yielded new ethnomusicological discoveries which could not have been found by analyzing solely the manuscript material. Understanding this manner of research and recording as well as knowing about the technical possibilities of the recording machines of the time can greatly facilitate today's dubbing, protection, filing, organizing, and also evaluation of this material.

Že ustanovna listina Glasbenonarodopisnega inštituta (takrat Folklorni inštitut) iz leta 1934 navaja,¹ da bo treba »sestaviti čim popolnejšo zbirko slovenske glasbene folklore, to je zbrati vse dosegljive zapise pesmi ... in skrbeti za njihovo dopolnilo ...«¹ Za

¹ Citati povzeti po Z. Kumer, Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta, ISN ZRC SAZU, 1984.

dosego tega cilja so v besedilu listine podrobno našteje delovne naloge inštituta, zlasti »zapisovanje in fonografiranje folklornega gradiva ...«. Torej je želel Marolt že ob sami ustanovitvi inštituta ustanoviti zvočni arhiv in si je zato prizadeval pridobiti lastno snemalno aparaturo. Z letom 1954, šele po njegovi smrti, so bili dani vsi pogoji za uresničenje zadane naloge.

Prva magnetofonska snemanja pri raziskovalnem terenskem delu Glasbenonarodopisnega inštituta (GNI) so bila narejena leta 1955, v času, ko so se za GNI počasi iztekala »težka leta, polna vznemirjanj, nasprotovanj od raznih strani in spletkarjenj od tu in tam«. Sodelavci inštituta so se včasih počutili kot v oblegani trdnjavi, saj je vedno znova grozilo, da inštitut zgubi svojo samostojnost.²

V tem razburkanem obdobju se je junija 1954 izpolnila stara Maroltova želja, da se je inštitutu po dolgih letih brezuspešnega prizadevanja posrečilo kupiti študijski magnetofon Grundig TK 9 Reporter. To veliko pridobitev bi morda lahko označili kot znamenje, da prihajajo za GNI boljši časi. Da je sodelavcem inštituta veliko pomenila, potrjuje dnevnik³ Zmage Kumer, v katerem preberemo: »13. 8. 1954. Danes smo slovesno posvetili magnetofon. (Grundig, op. Z. Kumer). Zaradi nekega inozemnega obiska sta prišla v GNI dr. Heli Modic in Valens Vodušek. Modic, ki je po rodu Ižanec, se je spomnil in zapel Svitaj se, svitaj, beli dan, pesem, ki jo zna od stare matere. – S tem je bil magnetofon posvečen.«

Še večje navdušenje pa je pomenila pridobitev terenskega baterijskega magnetofona Magnemite Portable, model 610 C, ki ga je preskrbel in septembra 1954 prinesel inštitutu v dar dr. Josef Brožek, profesor na univerzi v Minneapolisu, Min.⁴ Tudi o tem dogodku lahko izvemo iz dnevnika dr. Kumrove: »22. 9. 1954. Včeraj je dr. Brožek iz Minnesote prinesel magnetofon, majhno, lahko in priročno stvarco. Popoldne nas je učil ravnati z njim, potem pa smo šli k Tončki (Maroltovi vdovi) na večerjo.«

Ravno s tem magnetofonom so bili narejeni prvi posnetki na terenu in predstavljajo danes najstarejše magnetofonsko gradivo v zvočnem arhivu GNI. Kako je do teh posnetkov prišlo, kako so potekala prva snemanja in kako se je posneto gradivo v arhivu ohranilo, bom skušal opisati v nadaljevanju.

Že od ustanovitve naprej je pomenilo terensko zbiranje narodopisnega gradiva pomembno nalogo inštituta. V prvih letih delovanja GNI se je France Marolt sicer bolj posvečal pridobivanju rokopisnih zbirk ter starih pesmaric in knjig slovenskih ljudskih pesmi kakor pa terenskim raziskavam. Pregledovati je začel tudi zbirke *Odbora za nabiranje narodnih pesmi z napevi* (OSNP), ki so bile takrat v lasti Etnografskega muzeja in se jih je kasneje odločil prepisovati, ker mu jih muzejska uprava ni želela izročiti. Kljub številnim obveznostim in aktivnostim (predavanja na Akademiji za glasbo in Radiu Ljubljana, kasnejše službovanje na Radiu Ljubljana kot referent za glasbo, organizator »folklorne festivalov« in »folklorne dnevev«, priprava razprav in študij o slovenski ljudski glasbi itd.) pa je Marolt za svoje objave v zbirki *Slovenske narodopisne študije* raziskoval tudi na terenu. Tako je septembra 1933, še pred ustanovitvijo GNI, zapisoval v Zilji na Koroškem (nabrano gradivo je bilo objavljeno v *Tri*

² Z. Kumer, Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta, ISN ZRC SAZU, 1984.

³ Izpiske, ki se nanašajo na terensko delo, magnetofonska snemanja in zvočno gradivo GNI je iz svojega dnevnika naredila Zmaga Kumer in jih hrani D. Kunej.

⁴ Več o pridobitvi obeh magnetofonov glej D. Kunej, Nastajanje zvočnega arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta, v: *Traditiones* 27, Ljubljana 1998.

obredja iz Zilje), poleti 1936 pa v Beli krajini za študijo *Tri obredja iz Bele krajine*. Junija 1937 je raziskoval na Kočevskem, leta 1939 na Dravskem polju, po vojni pa tudi v Prekmurju.⁵

Po Maroltovi smrti je kot zunanja sodelavka inštituta s terenskim zapisovanjem nadaljevala njegova žena Tončka.⁶ V letih 1952 in 1953 je prepešala Vipavsko dolino, Kobariško in del Tolminskega, pozneje zapisovala tudi na Štajerskem in Gorenjskem, Koprskem in drugod.⁷

Občasno je na terenu zbirala gradivo tudi Marija Šuštar. Iz njenih terenskih zapisov (zvezkov) lahko razberemo, da je v aprilu 1946 zapisovala plese v Beltincih,⁸ leta 1948 v okolici Motnika, leta 1950 v Nomenju, na Gorjušah in v Brezovici ter 1952. leta v Zg. Trenti.⁹

Velik porast terenskega raziskovanja pa je na GNI nastal v letih po pridobitvi magnetofona. Tako so bila v letu 1955 naslednja terenska snemanja: enotedenska terenska raziskava s snemanjem v Beli krajini (27. 1.–31. 1.), snemanje gradiva na konferenci Združenja glasbenih folkloristov Jugoslavije na Bjelašnici (25. 7.–29. 7.), snemanje Marije Šuštar v »domu onemoglih« – Cerkno in Podbrdo (9. 12.), večdnevna terenska raziskava s snemanjem v Prekmurju (16. 12.–19. 12.) in dve krajši priložnostni snemanji v GNI, ki pa nista točno datirani (dve pesmi zapoje operni pevec Vekoslav Janko iz Ruš, tri pesmi pa gospa A. Einspieler iz Gor. Vesce¹⁰).

1956. je število terenskega dela še naraslo: več dni je v Beli krajini raziskoval in snemal Valens Vodušek (15. 5.–19. 5.), snemanje svatbe v Šentanelu na Koroškem (29. 5.), v sodelovanju z Milkom Matičetovim večdnevno snemanje pravljicarjev v Trenti in Kranjski Gori za Inštitut za slovensko narodopisje (12. 7.–14. 7.), snemanje na konferenci Združenja jugoslovanskih glasbenih folkloristov v Črni gori (1. 9.–4. 9.), enotedenska terenska »odprava« v Loški Potok (25. 9.–30. 9.), priložnostno snemanje Marice Skube na GNI (3. 12.), snemanja v okolici Mengša (12. 12.) in Ihana (28. 12.).

V letih 1957 in 1958 se je terensko delo že zelo razmahnilo, saj je iz Poročila o delu za leto 1957¹¹ razvidno, da so sodelavci v tem letu opravili kar 13 terenskih snemanj, od katerih jih je bila večina dvo- ali večdnevni. Za 1958 pa so predvidevali »10 daljših

⁵ Z. Kumer, Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta, ISN ZRC SAZU, 1984, in D. Kunej, Nastajanje zvočnega arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta, v: Traditiones 27, Ljubljana 1998.

⁶ Leta 1949 je Franceta Marolta, idejnega ustanovitelja in takratnega ravnatelja inštituta zadela delna možganska kap. Po okrevanju in ponovni vrnitvi na delo pa je aprila 1951 zaradi srčne kapi umrl, še ne star 60 let. Ravnateljstvo inštituta je junija 1951 prevzel dr. Valens Vodušek, vendar pa je že decembra istega leta moral prevzeti dolžnosti ravnatelja ljubljanske opere. Ker naj bi bila premestitev začasna, je postala v. d. ravnateljka GNI Marija Šuštar, sodelavka za ljudski ples. Ostali sodelavci inštituta v tistem času si bili še: Zmaga Kumer (najprej kot asistentka za tekstovno analizo ljudskih pesmi, po doktoratu junija 1955 pa sodelavka za ljudska pesemska besedila), Karla Vuk, ki se je leta 1954 upokojila in nato še do konca 1956 honorarno delala na inštitutu, ter Milka Kobal, ki je opravljala računovodske in administrativne posle. Kot zunanja sodelavka inštituta je na terenu zapisovala ljudske pesmi Tončka Maroltova. Delo v inštitutu je bilo razdeljeno na tri področja: za ljudsko glasbo, za ljudska pesemska besedila in za ljudski ples, vsako zastopano z enim sodelavcem. Mesto ravnatelja inštituta je od 1. 12. 1951 do 1. 9. 1955, ko se je Vodušek vrnil iz opere, ostalo nezasedeno. (Z. Kumer, Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta, ISN ZRC SAZU, 1984).

⁷ Z. Kumer, Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta, ISN ZRC SAZU, Ljubljana 1984.

⁸ Terenski zvezek Pl-1/b.

⁹ Terenski zvezek Pl-1/a.

¹⁰ Oba posnetka sta bila posneta na koncu traku, zato ni izključeno, da sta lahko nastala tudi kasneje. Še posebej je to verjetno za koroške pesmi, saj se pri času nastanka posnetka v transkripcijah pod vprašajem navaja leto 1956.

¹¹ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, S 2/1-58, 1958.

terenskih ekskurzij, vsak mesec po eno. V tem času so se na GNI lotili sistematičnega transkribiranja in urejanja posnetega gradiva. Na inštitutu so dobili tudi novo moč, skladatelja Uroša Kreka, ki se je posvetil predvsem terenskemu delu in transkribiranju gradiva.

S pomočjo dokumentov iz arhiva GNI, terenskih zapisov, zvezkov, transkripcij, pripovedovanj starejših sodelavcev GNI ter s poslušanjem posnetega gradiva lahko dokaj dobro rekonstruiramo potek prvih magnetofonskih snemanj na terenu. Razumevanje takratnega načina raziskovanja in snemanja ter poznavanje tehničnih možnosti njihove snemalne opreme lahko veliko pripomore k pravilnemu vrednotenju posnetkov in pomagajo pri sedanjem arhiviranju, presnemavanju, zaščiti, urejanju in sistematiziranju tega gradiva.

Terenska snemanja v letu 1955

Po začetnih preizkusih in privajanju aparaturnam in snemalni opremi se je januarja 1955 začelo terensko snemanje gradiva. Med strokovno korespondenco iz leta 1955 zasledimo tri dopise¹² v Belo krajino z dne 6. 1. 1955, ki so naslovljeni v Preloko (*«gospa Angela»*), Predgrad (*«gospa Rade»*) in Vinico (po besedah Z. Kumer verjetno gospe Bavdkovi, čeprav v dopisu ni omenjen naslovnik). Iz GNI v njih sporočajo, da pridejo *«... v drugi polovici tega meseca (okoli 15.) v Belo krajino ...»* in bi se radi oglasili pri njih ter bi *«... ob tej priliki zapele kresnice in še kaj drugih domačih pesmi, da bi jih posneli na magnetofon. ... Nabiramo svatbene, fantovske ljubezenske pesmi, napitnice, stanovske, nabožne, otroške itd. Vse po vrsti rabimo za arhiv ... da nadaljujemo delo našega pokojnega Franceta Marolta.»* Vsi trije dopisi imajo zelo podobno vsebino, razlikujejo se le po podrobnostih, ki se nanašajo na naslovljenega. Vendar pa je iz drugih dokumentov, terenskih zvezkov in transkripcij posnetega gradiva razvidno, da je bil omenjeni obisk v Beli krajini šele konec januarja 1955. Najbolj nadroben opis teh snemanj zasledimo v dnevniku Zmage Kumer, ki ji je prvi teren pomenil velik dogodek in ga je zato v dnevniku tudi podrobneje opisala: *«2. 2. 1955. Z Marijo sva šli na teren v Belo krajino in celo z magnetofonom. Domenjeno je bilo, da pojde tudi Vodušek z nama, pa se mu je zadnji trenutek skazilo. Potovanje sva začeli v sredo 26. 1. popoldan in bili zvečer že v Vinici. S pomočjo Poldke Bavdkove sva dobili prenočišče pri Krojačevi Tonici. Drugo jutro (27. 1.) sva pred odhodom malo snemali za poskušnjo, nato pa odkrevsali v Preloko. Dve debeli uri sva mešali blato in sneg. Obstali sva pred Starešiničevo hišo, kjer naju je pozdravila Angelca. Stanovanje in hrano sva dobili pri njej in zvečer že snemali. Magnetofon je bil domačinom odkritje, gnetli so se okoli njega, da bi slišali sami sebe. Dva dni sva bili v Preloki, nato sva šli peš v Adlešiče. Po naključju sva srečali Račiča (Božo Račič, prosv. in nar.-gospod. delavec, organizator in propagator domače obrti, op. D. K.), ki je bil ves navdušen, da je vendar nekdo posnel petje kresnic. Iz Adlešičev sva odšli v ponedeljek in se spotoma ustavili v Bednju in Tribučah. Iz vseh teh krajev sva prinesli posnetke kresnic. Vsega imava blizu 60 posnetkov in nekaj zapisov. Včerajšnjo noč sva prebili v Črnomlju. Usmilila se naju je upravnica dijaškega internata, da nisva ostali na cesti. Tak velik kraj, pa nima gostilne, kjer bi mogel prenočiti.»* Gornji opis terena lahko dopolnimo z odlomkom pisma dr. Brožku z dne 22. 2. 1955,¹³

¹² Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 16/55, 1955.

¹³ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/2-55, 1955.

kjer je prav tako dokaj izčrpen opis snemanja v Beli krajini: *«Upamo, da ste med tem časom prejeli razglednico, ki smo Vam jo pisali iz Bele krajine. Bili smo tam teden dni in smo nabrali okrog 60 pesmi. Naša ekipa je štela tri člane: Zmago, Marijo in magnetofon. V Adlešičih smo srečali g. Račiča, ki je bil vesel, da nam je uspelo posneti znamenite belokranjske kresnice, kar so drugi doslej zaman poskušali. Imeli so pač magnetofone na elektriko, ki je v nekaterih krajih Bele krajine do nedavnega še ni bilo. Gotovo si lahko predstavljate, koliko zanimanja smo vzbudili pri pevcih z našo skrivnostno skrinjico, ki sprejme vsak glas, tako da je na enem posnetku slišati tudi sosedovega petelina, na drugem pa zvonove in pasji lajež. Ko smo kontrolirali posnetke, so se ljudje zgrinjali okoli nas, tako da je bilo na vsako stran slušalk kar po pet glav, ki so vse hotele slišati svoj lastni glas. Te dni nas je obiskala neka pevka-kresnica, ki je prišla po opravih v Ljubljano in želela slišati posnetke še enkrat. Tokrat ni bilo treba slušalk, ker smo dali preurediti naš radio, tako da magnetofon lahko priključimo na zvočnik. Seveda vsi posnetki niso prvovrstni, saj smo delali z magnetofonom prvič – treba je, da se nanj navadimo in on na nas. Upamo, da bo naše delo prihodnjič, verjetno v marcu, že boljše. Če bo šlo vse po sreči, bo naša ekipa štela štiri člane, ker pojde z nami tudi dr. Vodušek, ki ga v prihodnjih dneh pričakujemo k nam.»*

Dopisovanje z dr. Brožkom je bilo v letih 1955 in 1956 zelo živahno in ohranjenih je dosti pisem, kjer so omenjena terenska snemanja, delo z magnetofonom in prošnje za rezervne dele zanj ali za prazne trakove. To je seveda razumljivo, saj so sodelavci GNI želeli dr. Brožku čim bolj izčrpno poročati o delu s terenskim magnetofonom, ki jim ga je priskrbel.

Tako v pismu¹⁴ 28. 3. 1955 beremo, da naj dr. Brožek denar, ki bi ga morda dobil s prodajo 3. in 4. zvezka *Slovenskih narodoslovnih študij*, shrani *«za eventualno nabavo magnetofonskih trakov, kadar bi jih spet potrebovali»*. Že 5. 4. 1955 Brožek odgovarja,¹⁵ da je prodaja omenjenih publikacij v Ameriki zaradi jezikovnih razlik težavna, in hkrati omenja, da bo prišla v juniju tega leta v Ljubljano njegova tajnica, študentka Celesta Spehar, ki bo poskušala s sabo *«kot osebno prtljago»* prinesiti nekaj praznih trakov. Poleg tega se ponudi, da lahko priskrbi kakšne stvari za magnetofon, ki še manjkajo ali bi jih bilo potrebno obnoviti (npr. baterije). Dne 16. 6. 1955 Marija Šuštar odgovarja¹⁶ na dobljeno pismo in se pohvali: *«Magnetofon nam izvrstno služi ter vzbuja splošno občudovanje. Zaradi trakov še nismo v zadregi in tudi upamo, da jih bomo lahko dobili kje v Evropi. Hvaležni bi bili, če bi nam kdaj pozneje mogli priskrbeti baterije. ... Profesor Rihtman (Cvjetko Rihtman, folklorist in skladatelj, med drugim tudi direktor Inštituta za preučevanje folklorne v Sarajevu, op. D. K.) ... nas je obiskal ter si ob tej priliki ogledal magnetofon. Bil je navdušen.»* Iz julijskega pisma¹⁷ dr. Brožku izvemo, da je gdč. Celesta Spehar prispela v Ljubljano in da je obiskala tudi inštitut. V pismu morebitna prispela pošiljka magnetofonskih trakov ni omenjena.¹⁸

¹⁴ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/3-55, 1955.

¹⁵ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/4-55, 1955.

¹⁶ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/6-55, 1955.

¹⁷ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/8-55, 1955.

¹⁸ Najverjetneje dr. Brožek zaradi sporočila Marije Šuštar, da s trakovi *«še niso v zadregi»* praznih magnetofonskih trakov ni poslal. Težko je namreč verjeti, da se za tako dragoceno pošiljko na GNI ne bi posebej zahvalili, kar so v preteklosti vedno storili. Res je sicer, da v korespondenci manjka pismo, ki ga je Brožek poslal 11. 7., in se zanj in za poslano knjigo na GNI v naslednjem pismu (Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/8-55, 1955.) 23. 7. zahvaljujejo. Morda bi v njem lahko kaj več izvedeli o prihodu gdč. Spehar in morebitni pošiljki magnetofonskih trakov.

V istem pismu pa tudi sporočajo, da se *«danes odpravljamo v Sarajevo oziroma Bjelašnico ...»*, kjer je bila tega leta konferenca Združenja jugoslovanskih glasbenih folkloristov, in veseli dodajajo novico ter prošnjo: *«Na Bjelašnico bomo vzeli magnetofon, kjer seveda ni elektrike. To se bomo postavili! Za to priliko smo morali izmenjati baterije, zato nimamo več rezerve. Lepo Vas prosimo, če Vam je mogoče na nekak način poslati 3 komade BIAS CELL 1.5 V, 1 baterijo 90-Voltov in 1 elektronko 1/L4.»* Snemanja na Bjelašnici so torej drugo terensko snemanje sodelavcev inštituta. Kongresa sta se iz GNI udeležila dr. Valens Vodušek in dr. Zmaga Kumer. O poteku kongresa in doživetjih na Bjelašnici dokaj nadrobno izvemo iz pisma¹⁹ dr. Brožku 27. 9. 1955. Med drugim je omenjeno tudi snemanje z magnetofonom: *«Kakor vidite smo se vrnili iz Bosne živi in zdravi, brez polomljenih kosti, z lepimi spomini in bogato žetvijo magnetofonskih posnetkov ... Seveda ni manjkalo petja in plesa. Naš magnetofon kar ni prišel do sape, toliko smo snemali.»* Opis dogajanja ob terenskem snemanju dopolni zapis iz dnevnika dr. Kumrove: *«27. 7. 1955. Zjutraj smo se odpravili v Umoljane. ... Ker smo šli gledat stečke in je nastala nevihta, smo zamudili začetek teferiča. Ko smo prišli tja, je bilo že poldne. Z Voduškom sva snemala pevce, pevke, gajdaše, guslarje, vse do treh, ko je bil skrajni čas za vrnitev. ... Oba fanta (Jovan Palavestra – publicist in književnik iz Sarajeva, in Jerko Bezić – etnomuzikolog, od 1964 svetovalec Inštituta za ljudsko umetnost v Zagrebu, op. D. K.) sta pomagala Vodušku nositi magnetofon.»*

V istem pismu oznanjajo dr. Brožku tudi veselo novico: *«Z veseljem Vam danes lahko sporočimo, da nismo več sami: s 1. sept. je nastopil naš dolgo pričakovani ravnatelj dr. Valens Vodušek.»*²⁰ *Že takoj prve dni je sprejel pomemben inozemski obisk, prof. Constantina Brailoiu-ja (romunski folklorist, raziskoval in snemal je predvsem romunsko ljudsko glasbo, op. D. K.) iz Ženeve, ki ga po imenu gotovo poznate. Bil je nekaj tednov v Jugoslaviji, kjer je snemal pesmi romunske manjšine v Banatu ... V našem inštitutu so ga zlasti zanimali naši magnetofonski posnetki. ... Tudi o bosanskih posnetkih se je zelo pohvalno izrazil.»*

Glede magnetofonskih posnetkov z Bjelašnice lahko iz dopisa²¹ Radiu Zagreb z dne 2. 8. 1955 ugotovimo zelo zanimive podatke o tehničnih možnostih takratnih magnetofonov na GNI: *«Po naročilu dr. Voduška Vam sporočam, da Vaši želji glede magnetofonskih posnetkov z Bjelašnice ne moremo pravočasno ustreči. Poskusi so pokazali, da trakov našega terenskega magnetofona (Magnemite Portable 610 C, op. D. K.) ni mogoče direktno reproducirati na drugem magnetofonu (Grundig TK 9, op. D. K.), ampak bi jih bilo treba najprej presneti in šele potem določiti uporabno gradivo. Za nekaj posnetkov je prosil tudi sarajevski inštitut, ki nam bo v prihodnjih dneh obenem z željami poslal tudi trakove. Ker bi nam dvakratno presnemavanje preveč iztrošilo baterije, smo prisiljeni počakati do prihoda pošiljke iz Sarajeva, kar bo za Vas najbrž prepozno. ...»*

¹⁹ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/11-55, 1955.

²⁰ Dr. Vodušek je sicer tudi med svojim službovanjem v operi redno spremljal delo GNI in večkrat sodeloval pri delu inštituta. Še posebej je bil dejaven okoli nakupa magnetofona in ga potem skupaj s trakovi tudi osebno prevzel v podjetju Radiocenter v Zagrebu (Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 30/2-54, 1954.). Da pa je bilo veselje in zadovoljstvo sodelavcev GNI ob težko pričakovani vrnitvi dr. Voduška veliko, kaže tudi zapis v dnevniku Zmage Kumer, kjer opisuje slovesni trenutek predaje ključev inštituta dr. Vodušku: *«17. 9. 1955. Vodušek je nastopil! Okrog 10^h je prišel. – Evo me! – Po pozdravu mu je Marija slovesno izročila ključe, ležeče na blazinicí, ki je bila pregrnjena z narodno ruto, v obroček pri ključih pa je bil zataknjen šopek nageljna, rožmarina in roženkravta. Potem smo s sljovtvo trčili na zdravje in napredek inštituta.»*

²¹ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 22/55, 1955.

10. 11. 1955 dr. Brožek v pismu²² sporoča, da je zaradi carinskih predpisov prišlo do manjše zamude pri pošiljanju nadomestnih delov za magnetofon. Najverjetneje so mišljene baterije in elektronka, za katere so prosili na GNI v enem prejšnjih pisem. Odgovor²³ na Brožekovo pismo je bil poslan 12. 12. 1955 in med drugim omenja, da se je Marija Šuštar »včeraj vrnila s terena, kjer je snemala nekaj melodij, katere so nas posebej zanimale. Prihodnje dni pa pride na vrsto Prekmurje.«²⁴

Za snemanje v Prekmurju pa so se na inštitutu spet vnaprej pripravili. Podobno kot za Belo krajino lahko v strokovni korespondenci GNI zasledimo dva dopisa²⁵ v Prekmurje, kjer ravnatelj inštituta sporoča: »V kratkem nameravamo obiskati nekatere kraje v Prekmurju v svrhu raziskovanja in zapisovanja originalnih ljudskih pesmi ... Vse bi posneli na magnetofon. Kako je pri Vas z elektriko? Rabimo 220 V izmenični tok. V slučaju, da ne odgovarja, bomo vzeli s seboj magnetofon na baterijo.« Predvideni dnevi obiska so bili med 6. in 12. decembrom. Na dopisnicah z odgovorom²⁶ iz Prekmurja lahko med drugim preberemo, da »Elektrika je in to 220 V.« Gospod Maučec iz Bogojine pa v sporočilu še dodaja, da je elektrika »za snemanje zadosti močna, ker so lansko leto že snemali pri nas z magnet. trakom tov. Kuhar²⁷ in tudi iz Maribora.« O samem poteku terenskega snemanja v Prekmurju največ izvemo iz dnevnika Zmage Kumer: »20. 12. 1955. Nocoj sva se z Marijo vrnila iz Prekmurja, kamor sem jo spremljala 16. decembra. Vsokčiti sem morala namesto Voduška. Odpotovali sva v novi opremi.²⁸ Do Murske Sobote naju je pripeljal vlak, od tam v Bogojino pa avtobus. Dolgo obcestno vas sva nekajkrat premerili, preden sva našli pevce in godca. Ali potem je bila bera obilna. Prihodnji dan sva se vrnila v Mursko Soboto in se odpeljali z vlakom v Beltince. Tu sva prenočevali v hotelu, vendar manj udobno kakor pri kmetu Cesarju v Bogojini. Dobili pa sva pevce, ki so kar sipali iz rokava in naju napolnili tudi v bližnje Črensovce. Tudi tu se je pot obnesla. Domov sva se odpravili danes zjutraj s polno bisago, blizu 100 posnetkov in zapisov; od pesmi pretežno pripovedne, ki jih poznamo iz Štreklja, a jim ne vemo melodije.«

Snemanje v Prekmurju kaže spremembo pri pripravi terenskega dela, saj želijo prvič vzeti na teren magnetofon na elektriko. Čeprav je ustrezna električna napeljava v Prekmurju bila, pa sta se Marija Šuštar in Zmaga Kumer na pot odpravili z baterijskim magnetofonom. Vzrok je bil verjetno ta, da sta bili bolj vajeni baterijskega magnetofona, ki pa je bil tudi precej lažji za prenašanje.

²² Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/12-55, 1955.

²³ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/13-55, 1955.

²⁴ O omenjenem snemanju Marije Šuštar je v strokovni korespondenci to edini podatek, ki ga lahko zasledimo. Celo v poročilu Svetu za prosveto in kulturo LRS (Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 29/56, 1956), kjer je pod 1. točko posebej poudarjen začetek magnetofonskega snemanja ter popis terenov v letu 1955, terensko snemanje M. Šuštar ni navedeno. Omenjena so le snemanja v Beli krajini (Črnomelj–Vinica–Preloka–Adlešiči–Tribuče) in Prekmurju (Bogojina–Beltinci–Črensovci). Vendar tudi navedba krajev snemanja ni povsem točna, saj na osnovi zapisov v terenskih zvezkih in vsebine posnetega gradiva v arhivu GNI v Črnomlju terenskega snemanja ni bilo.

²⁵ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 35/55 in Strok. k. 35/1-55, 1955.

²⁶ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. ad 35/55 in Strok. k. ad 35/1-55, 1955.

²⁷ Po besedah dr. Kumrove je najverjetneje mišljen Janez Kuhar, ki je bil v tistem času sodelavec Radia Ljubljana in zaradi tega ni nujno, da je bilo posneto ravno narodopisno gradivo. (Pogovor z dr. Zmago Kumer, posnetek pogovora hrani Zvočni arhiv GNI.)

²⁸ Leta 1955 je Vodušek nabavil za svoje sodelavce nekaj terenske opreme (dežne pelerine, torbe, bunde), saj so takrat na terenu, neglede na vremenske razmere, večinoma pešačili. (Z. Kumer, Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta, ISN ZRC SAZU, 1984.)

Opis prvih magnetofonov GNI

O magnetofonu Magnemite Recorder, model 610 C, serial 3703, podjetja Amplifier Corp. of America, New York, žal ni ohranjenih nobenih tehničnih podatkov in karakteristik ali navodil za uporabo. Tudi vsa dosedanja poizvedovanja o kakršnih koli tehničnih podatkih glede navedenega magnetofona niso imela uspehov.²⁹ Že pred leti je GNI magnetofon zaradi zastarelosti in neuporabnosti, pa vendar velike muzejske vrednosti, podaril Tehniškemu muzeju Slovenije, kjer je bil nato dalj časa shranjen v muzejskih depojih. V letošnjem letu so nam ga na našo prošnjo posodili, da smo si ga lahko podrobneje ogledali in opravili z njim določene poskuse.

Magnetofon je, še posebej če upoštevamo čas izdelave, zelo majhen in priročen ter preprost za uporabo. Tudi prenašati ga ni težko, saj je opremljen s platneno torbo, ki se lahko oprta kot nahrbtnik, hkrati pa nudi tudi zaščito pred vlago in umazanijo. Leseno ohišje skupaj s pokrovom meri 30 x 26 x 18 cm, celotna teža magnetofona brez baterij pa je okoli 6 kg. V predalu lesenega ohišja so spravljene slušalke, ki jih je dr. Brožek prinesel skupaj z magnetofonom. Ni pa več mikrofona, ki ga je prav tako moral prinesiti, vendar ga danes ni bilo mogoče več izslediti ali kaj več zvedeti o njem. Na notranjem delu lesenega pokrova je pritrjen okrogel vztrajnik, ki se je pri snemanju in predvajanju namestil na pogonski kolesček magnetofona. S tem se je zagotovil čim bolj enakomeren tek traku.

Aparatura deluje s pomočjo domiselne povezave mehanskega pogona in električnega (baterijskega) načina snemanja. O tem je pisal v enem svojih pisem³⁰ že dr. Brožek: *«Prenos traku na aparaturi je mehanski (z vzmetnim motorjem), medtem ko se snemanje izvaja s pomočjo suhih baterij. Aparatura je izdelana za visoko občutljivost (Hi-Fi) in zelo enostavna za rokovanje.»* Za napajanje električnega dela je služila 90-voltna baterija in tri 1,5-voltna baterije, uporabljala pa se je tudi elektronka 1/L4, kar lahko razberemo v prošnji dr. Brožku za izrabljene dele magnetofona.³¹ Ob pregledu magnetofona smo ugotovili, da v njem ni baterij ter da so nekateri električni elementi pokvarjeni, zato preizkušanje snemanja in predvajanja brez večjih posegov in popravil ni mogoče. Nasprotno pa je pogonski (mehanski) del magnetofona v dobrem stanju, še vedno deluje in smo ga lahko preizkusili.

Največji premer koluta, ki ga lahko damo na magnetofon, znaša 127 mm (ali v anglosaških merah 5 palcev³²). Pri takšni velikosti koluta se lahko magnetofon tudi

²⁹ Avtor je v preteklem letu poskušal priti do podatkov o magnetofonu na različne načine. Poizvedoval je o magnetofonu v mednarodnem združenju zvočnih arhivov (IASA), katerega član je GNI, poskušal je z osebnim povpraševanjem v Phonogrammarchivu iz Dunaja (kjer imajo bogat arhiv tehnične dokumentacije nekdanjih snemalnih aparatov), povezovanjem preko elektronske pošte z ameriškimi strokovnjaki s tega področja ter z aktivnim »brskanjem« po spletnih straneh interneta, vendar brez uspeha. Zanimivo pa je dejstvo, da so podobni magnetofon imeli na Radiu Ljubljana, kar lahko razberemo iz Seznama razstavljenih predmetov v »Halo, tu radio Ljubljana«, katalogu k razstavi Tehniškega muzeja ob sedemdeseti obletnici ustanovitve Radia Ljubljana (avtorica kataloga Ljudmila Bezljaj-Krevel, izdal Tehniški muzej Slovenije, Ljubljana 1998). Pod razstavno številko 10 namreč piše: »Magnetofon, prenosni, znamke Magnemite Recorder, tip 610 DV serial 5541, izdelovalec: Amplifier corp., Amerika, z mikrofonom Siemens AKG, darilo ameriških Slovencev Radiu Ljubljana leta 1956, Muzejska zbirka RTV«. Magnetofon so očitno dobili na zelo podoben način kot pred leti GNI in verjetno od istih ameriških izseljencev. Po prvih poizvedovanjih na Radiu Slovenija magnetofon res še imajo, žal pa o njem nimajo nobene tehnične dokumentacije.

³⁰ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 4/5-54, 1954. Avtorjev prevod iz angleščine.

³¹ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/8-55, 1955.³² Velikosti kolotov so standardizirane in so določene s premerom koluta. Premeri so podani v milimetrih ali palcih (anglosaško področje). V tabeli so podane nekatere osnovne velikosti kolotov skupaj z ustreznimi dolžinami navitega traku (pri standardni in

pokrije z lesenim pokrovom. Izjemoma bi lahko predvajali tudi trakove premera 146 mm (5,75 palca), vendar bi morali odstraniti stranska vijaka. Ker koluti takšne velikosti že sežejo čez rob magnetofona, nanj ni mogoče povezniti pokrova.

Nenavadna se zdi smer vrtenja pogonskega motorja, ki je v smeri urinega kazalca in s tem drugačna kot smo vajeni danes (proti smeri urinega kazalca). Zato moramo pri Magnemit Recorder položiti kolut s trakom na desno stran magnetofona, prazen kolut pa na levo. Trak potuje torej mimo snemalno/predvajalne glave od desne proti levi (in ne od leve proti desni, kot je to pri današnjih magnetofonih). Previjanje traku je ročno in izvedeno zelo preprosto. Posebno ročico pričvrstimo na tisti kolut, na katerega želimo trak previti, nato pa napeljemo trak neposredno z enega koluta na drugega (izognemo se pogonskemu koleščku in glavam) ter ga ročno previjemo.

Snemanje z magnetofonom je preprosto, saj na njem ni veliko gumbov. Poleg stikala *start/stop* (za pogon in ustavitev vzmetnega motorja) in *record/play* (za snemanje in predvajanje) ima samo še gumb za nastavitev jakosti signala (*volume*). Zelo zanimivo pa je, kako je narejena brisalna glava, ki ima nalogo, da pred snemanjem morebitno že posneto gradivo zbríše s traku in trak pripravi za nov posnetek. Brisalna glava leži pred snemalno glavo (pri našem magnetofonu torej desno od nje), da lahko med snemanjem pravočasno zbríše trak. Navadno je brisalna glava močnejši elektromagnet, ki se samodejno vključi pri snemanju. Pri Magnemite Recorder pa je brisalna glava narejena iz trajnega magneta in v obliki vrtljivega koleščka. Pred snemanjem je potrebno kolešček (brisalno glavo) obrniti v takšen položaj (označen z rdečo piko), da trak drsi preko magneta in se s tem izbríše. Pri predvajanju pa moramo kolešček premakniti tako, da odmaknemo magnet od traku in se trak ne more izbrisati (črna pika). Premikanje brisalne glave moramo izvesti ročno in nanj ne smemo pozabiti, saj se ob napačni nastavitvi lahko pri poslušanju že posneto gradivo izbríše.³³

Ker je pogon traku izveden s pomočjo vzmetnega motorja, ima magnetofon ob strani snemljivo ročico, s katero moramo vzmet navijati. Poskusi so pokazali, da lahko pri predhodno popolnoma sproščeni vzmeti le-to navijemo z okoli 70 obrati.³⁴ Pri

-long play- debelini traku) in trajanjem pri različnih hitrostih snemanja ali predvajanja. Podatki so povzeti iz spremnega tehničnega dokumenta, ki je priložen vsakemu traku Ferrania Magnetic tape LD 3, ter delno dopolnjeni s podatki drugih proizvajalcev. Podatki se pri različnih virih rahlo razlikujejo, predvsem zaradi različnega zaokroževanja dolžine in trajanja traku, saj so norme večinoma določene v anglosaških merah, pretvorba v evropske pa je nato različno zaokrožena.

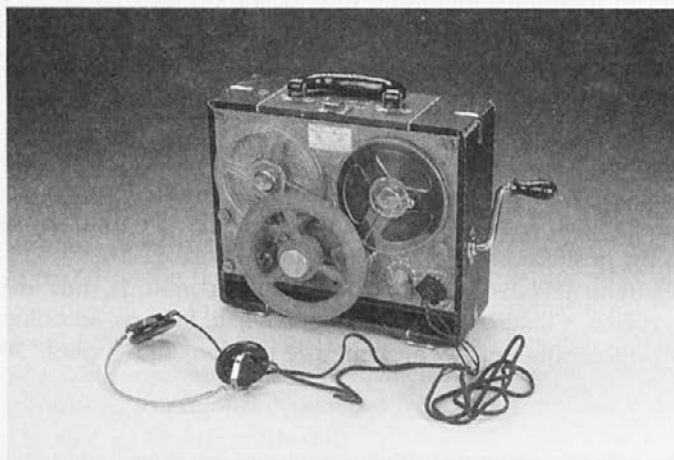
Premer koluta		Vrsta traku	Dolžina traku		Hitrost v cm/s		
mm	palci		m	čevlji	4,75	9,5	19
178	7	-long play- (LP)	530	1800	3 h 6 min	1 h 31 min	46 min
		standardni (SP)	360	1200	2 h 6 min	1 h 3 min	31 min
146	5,75	-long play- (LP)	360	1200	2 h 6 min	1 h 3 min	31 min
		standardni (SP)	260	900	1 h 31 min	46 min	23 min
127	5	-long play- (LP)	260	900	1 h 31 min	46 min	23 min
		standardni (SP)	180	600	1 h 3 min	31 min	15 min

³³ Dr. Kumrova se ne spominja, da bi do takšnih napak pri predvajanju posnetkov kdaj prišlo. Verjetno so se dobro zavedali hudih posledic, ki bi jih lahko prinesla narobe postavljena brisalna glava. (Pogovor z dr. Zmago Kumer) Poleg tega pa se morebitna napaka lahko pri poslušanju dokaj hitro odkrije, saj pri takšnem predvajanju ne bi slišali posnetega, ker se posnetek tik pred predvajalno glavo bríše. Torej lahko pri pozornem poslušanju dokaj hitro reagiramo in s tem rešimo posneto gradivo pred nadaljnjim brisanjem. Pri tako odkriti napaki bi ohranjenemu gradivu manjkalo le začetni del posnetka.

³⁴ Več obratov se nismo upali narediti, da magnetofona ne bi poškodovali, saj je že bilo čutiti močan odpor vzmeti. Kljub temu bi verjetno še lahko naredili nekaj obratov ročice.

napeljanem traku in nameščinem vztrajniku pri takšnem navitju vzmeti deluje magnetofon okoli 7 minut. Zagon motorja je ob vklopu (z gumbom start) razmeroma hiter in približno v eni sekundi doseže svojo polno hitrost.⁵⁵ Podobno je tudi s samodejno ustavitvijo pogona po sedmih minutah, saj pogon traku iz polne hitrosti le v 3–4 sekundah popolnoma obmiruje. Poskusi z manj navito vzmetjo so pokazali, da ustreza desetim obratom ročice za navijanje vzmeti dobra minuta pogona traku (pri 10 obratih ročice je bil čas delovanja okoli minute in pol, pri 20 okoli 2 minuti in pol, pri 30 pa okoli štiri minute). Seveda pa je zagon motorja odvisen od navitosti vzmeti ter temu ustrezno počasnejši. Pri manjših napetostih vzmeti je potrebno vztrajnik zagnati celo ročno. «Navijanja magnetofona» se dobro spomni tudi dr. Kumrova, saj je ravno ona na terenskih snemanjih skrbela zanj. Vsake toliko časa je med snemanjem zavrtela ročico, da se motor ne bi ustavil. Ne spominja se, da bi se to na terenu kdaj zgodilo.⁵⁶

Zaradi že prej omenjene, za sodobne magnetofone nenavadne in drugačne smeri pogona traku se zdi, da tako posnetega traku ne moremo predvajati na današnjih aparatih. Vendar so poskusi pokazali, da to ne drži in bi z Magnemite Recorder posnete trakove brez težav predvajala tudi na današnjih dvoslednih magnetofonih.

Slika 1: Fotografija baterijskega terenskega magnetofona Magnemite Recorder; model 610 C, podjetja Amplifier Corp. of America, New York. Foto: Tomaž Lauko.

Drugače pa je z magnetofonom Grundig TK 9 Reporter. Tudi o njem ni ohranjenih v GNI nobenih tehničnih dokumentov, vendar pa je zaradi evropske izdelave ter nekdanje njegove očitno večje razširjenosti lažje priti do njih. Magnetofona že dolgo časa nimamo več na inštitutu niti nam ni uspelo, da bi si ga kje izposodili ali ogledali. Torej lahko o načinu dela z njim sklepamo le iz dostopnih tehničnih dokumentov, ohranjenih dopisov v GNI in na podlagi poslušanja z njim posnetih magnetofonskih trakov.

⁵⁵ Na prvih trakovih se pri nekaterih posnetkih lahko sliši postopen zagon traku. Zaradi prepoznega vklopa magnetofona je na začetku posnetka trak prepočasi stekel mimo snemalne glave in šele postopoma dosegel polno hitrost. Zato se pri današnjem predvajanju s konstantno hitrostjo takšen posnetek sliši, kot da bi bil predvajan s preveliko hitrostjo. Opisana motnja traja le kakšno sekundo na začetku posnetka, kar dokazuje, da je magnetofon v tistih časih res dokaj hitro dosegel polno hitrost vrtenja traku.

⁵⁶ Pogovor z dr. Zmagom Kumer.

Kratek opis aparature in osnovne tehnične podatke lahko preberemo z internetove spletne strani:³⁷ »TK 9 Reporter je prenosna aparatura za snemanje na 1/4 palični zrak. Aparatura snema na dve sledi in lahko posname ali predvaja v obe smeri. Deluje s hitrostjo traku 3,75 palcev na sekundo (kar je 9,5 cm/s, op. D. K.). Elektromagnetna sprememba iz ene sledi na drugo traja manj kot sekundo ... Vgrajen je natančen pozicijski indikator traku, s katerim lahko točno lociramo mesto posnetka.³⁸ Med tehničnimi značilnostmi magnetofona med drugim izvemo, da ima en indukcijski motor z deljeno fazo, frekvenčni razpon 50–9000 Hz (+/–3dB), vgrajen 2,5-watni zvočnik, »magic eye« merilec nivoja snemanja in regulator barve tona (»bass in treble emphasis«). Teža aparature je okoli 13 kg.

Podrobnejši opis delovanja in električno shemo vezave magnetofona podaja članek v reviji *Das Elektron*,³⁹ iz katerega izvemo, da ima TK 9 za vsako sled svojo snemalno/predvajalno in brisalno glavo. Ob pritisku na ustrezno tipko se spremeni smer vrtenja motorja in avtomatsko vključi tudi ustrezna snemalno/predvajalna glava. Pri uporabi 260 m traku (na magnetofon je namreč možno položiti kolut velikosti 146 mm) standardne debeline, lahko torej pri hitrosti 9,5 cm/s na eno sled posnamemo okoli 45 minut gradiva, v manj kot sekundi spremenimo smer vrtenja traku, vključimo drugo snemalno glavo ter posnamemo novih 45 minut. Tako lahko brez obračanja traku in skoraj brez časovne prekinitve naredimo okoli uro in pol dolg posnetek.

Ob današnjem poslušanju s tem magnetofonom posnetih trakov lahko ugotovimo zanimivo lastnost, da smer gibanja traku in izbrana glava ne ustrezata danes uveljavljenim izvedbam. Tako pri potovanju traku od leve proti desni poslušamo spodnjo stezo (desni kanal), kar je ravno nasprotno kot pri današnjih magnetofonih (kjer poslušamo zgornjo stezo – levi kanal). Torej z Grundigom TK 9 posnetih trakov danes z navadnim dvoslednim magnetofonom ne bi mogli poslušati.

To je verjetno tudi razlog, da v zvočnem arhivu GNI zavzemajo tisti trakovi, ki so bili posneti ali presneti z Grundigom posebno oštevilčenje (številke T1–T67). Številke med T68 in T100 niso uporabljene, številčenje pa se nadaljuje z označbo T101. Od tu naprej so dvosledni trakovi tako posneti, da jih lahko preprosto predvajamo tudi z današnjimi dvoslednimi aparaturami.⁴⁰

Najstarejši trakovi v zvočnem arhivu GNI

Vsi najstarejši trakovi imajo velikost kolutov 146 mm, vendar so različno dolgi in debeli, različne vrste in od različnih proizvajalcev. Posneti so dvosledno s hitrostjo

³⁷ 1954 Grundig TK 9 Reporter specifications <<http://www.ozemail.com.au/~cbassboy/getreel/tk.htm>> 19. 3. 1999. Avtorjev prevod iz angleščine.

³⁸ Pozicijski indikator je imel 4-mestno številko, ki je pri predvajanju traku v eno smer tekla navzgor, pri predvajanju v drugo smer pa je številka padala. Stanje omenjenega »števca« je zaslediti ob kronološkem popisu gradiva v terenskih zvezki pri vseh tistih trakovih, ki so bili posneti ali presneti s to aparaturo. Danes nam zapisana stanja števcia ne koristijo prav veliko, saj so poskusi pokazali, da števec ni tekel zmeraj enako in je bil dokaj odvisen od trenutnega mesta na traku (pri začetku traku je tekel počasneje kot na koncu). Preračunano trajanje enega obrata števcia (najnižjega mesta) je v povprečju okoli 4 sekunde, vendar pri posameznih primerih lahko niha med 1 in 7 sekundami.

³⁹ Neue Magnetongeräte, v: *Das Elektron*, zvezek 11, 1953, str.: 350–353.

⁴⁰ Zadnji trakovi, posneti z Grundigom, segajo v leto 1960, medtem ko so prvi »drugačni« trakovi (od označbe T101 naprej) posneti v oktobru 1957. Takrat verjetno na GNI še niso dobili novega magnetofona (Philips?), da bi tudi z njim začeli snemati na terenu. Torej je možno, da so bili ti trakovi posneti z Magnemit Recorder in so posnetki na njih ohranjeni v originalni obliki. Za dokaz te domneve bi bilo potrebno natančno primerjati kvalitete posnetega gradiva ter raziskati okoliščine in datume nakupa novih magnetofonov v tistem obdobju.

9,5 cm/s in na takšen način, kot je snemal magnetofon Grundig TK 9. Torej niso mogli biti posneti z baterijskim magnetofonom Magnemite Recorder. Iz dokumentov pa je razvidno, da so bili prvi tereni opravljeni prav z baterijskim magnetofonom. Torej prvi magnetofonski posnetki v zvočnem arhivu GNI niso originali, temveč presnetki.⁴¹ Iz današnjih izkušenj arhiviranja in presnemavanja magnetofonskih trakov vemo, da lahko prinese presnemavanje gradiva zaradi izgube kvalitete posnetka, težav pri razporejanju in urejanju presnetkov na novem traku ter ustreznega dokumentiranja veliko dela, težav in zmede. Zato poskušajmo najti razloge, ki so privedli sodelavce GNI, da so se lotili presnemavanja.

Ob nakupu magnetofona Grundig leta 1954 so naročili v GNI tudi 10 dodatnih praznih trakov (poleg tistega, ki je bil skupaj z magnetofonom). Iz obvestila⁴² o prispeli pošiljki v Radiocentar lahko ugotovimo, da gre za trakove dolžine 180 m s ceno 7.000 dinarjev za kolut. O vrsti traku, velikosti koluta in proizvajalcu ne izvemo ničesar.

Dr. Brožek je ob izročitvi baterijskega magnetofona zaradi težave s prtljago prinesel s sabo le en prazen magnetofonski trak, kar lahko izvemo iz dopisa⁴³ 4. 9. 1954. Tudi tukaj ne izvemo ničesar o vrsti, dolžini in proizvajalcu traku. Predvidevamo lahko le, da je velikost koluta 127 mm, ker večjih na baterijskem magnetofonu ni mogoče predvajati. Torej so imeli na inštitutu septembra 1954. leta 12 praznih magnetofonskih trakov.

Januarja 1955, na prvem terenskem snemanju, so uporabljali baterijski magnetofon. Iz količine posnetega gradiva ter zapiskov iz terenskega zvezka št. 1 lahko ugotovimo, da so zanj potrebovali vsaj štiri kolute trakov velikosti 127 mm. Ker ni nobenih podatkov o tem, da bi na GNI konec 1954 ali v začetku 1955 leta dobili še kakšne prazne trakove, lahko sklepamo, da so morali uporabljati tudi trakove, ki so prišli z Grundigom. Torej so imeli koluti teh trakov velikost 127 mm, saj drugače ne bi ustrezali baterijskemu magnetofonu. Iz tabele (glej opombo št. 32) lahko ugotovimo, da je na takšen kolut mogoče spraviti 180 m standardne debeline traku, kar ustreza okoli 31 minutam predvajanja na eni stezi pri hitrosti 9,5 cm/s.

Podobno je bilo tudi z naslednjim snemanjem na Bjelašnici. Z baterijskim magnetofonom sta bila posneta vsaj dva trakova. Po prihodu z Bjelašnice pa po Voduškovih besedah iz dopisa⁴⁴ 2. 8. 1955 izvemo, *»da trakov našega terenskega magnetofona ni mogoče direktno reproducirati na drugem magnetofonu, ampak bi jih bilo treba najprej presneti ...«* Zaradi želje sarajevskega inštituta po posnetkih iz Bjelašnice je do presnemavanja najverjetneje kmalu prišlo. Verjetno so kasneje postopoma začeli presnemavati tudi svoje gradivo, originalne trakove pa ponovno uporabili za snemanje na terenu.⁴⁵

⁴¹ Zanimiv dokaz, da gre res za presnetke, predstavljajo zapisi v ter. zv. št. 1, kjer je ob robu popisa gradiva iz Bele krajine januarja 1955 označena tudi številka originalnega traku in posneta sled (npr. BK I/1).

⁴² Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 30/54, 1954.

⁴³ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/10, 1955.

⁴⁴ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 22/55, 1955.

⁴⁵ Ob pregledu magnetofonskih trakov v zvočnem arhivu GNI lahko ugotovimo, da so edini trakovi, ki bi ustrezali ugotovljenim podatkom iz dokumentacije in predvajanju na baterijskem magnetofonu, trakovi Scotch No. 111, dolžine 180 m in na kolutih velikosti 127 mm. Danes nosijo arhivske oznache od T101 naprej in so bili posneti po oktobru 1957. Na ovitkih nekaterih trakov pa se še lahko opazijo stari napisi: npr. na traku T105 -Drašiči, Metlika, Božakovo, Rosalnice- in -Loški potok-, na traku T121 pa -Umoljani, Vivodni, Loški Potok I-. Ker so to imena krajev, kjer so bila terenske snemanja v različnih obdobjih (v letu 1955 Umoljani in leta 1956 Vivodina ter kasneje Loški potok), lahko sklepamo, da je bil ta trak večkrat presnet. Prvič je bil verjetno posnet na Bjelašnici (Umoljani), presnet pa verjetno pred terenom Voduška v Belo krajino maja 1956 (Vivodina).

Najstarejše gradivo (iz leta 1955 in 1956) je presneto na trakove Genoton, 260 m, velikosti koluta 146 mm. V arhivu je danes 15 takšnih trakov (vsi so celo iz iste serije – ZS 283/23), iz česar lahko sklepamo, da gre najverjetneje za trakove, ki jih je GNI nameraval kupiti v letu 1955.⁴⁶ Vsekakor so ti trakovi poleti 1956 že bili v GNI, saj v dopisu⁴⁷ 11. julija 1956 prosijo za potrdilo »o *začasnem izvozu dveh komadov magnetofonskih trakov firme Genoton, malih (premer kolobarja 15 cm⁴⁸) v Nemčijo po ravnateljstvu inštituta dr. Valensu Vodušku*«. Posnetke je namreč potreboval za ilustracijo svojega referata na konferenci v Freiburgu i/Br.

Eden od razlogov presnemavanja je lahko bila visoka cena trakov, 7.000 dinarjev za kolut. V letu 1955 je imel sodelavec GNI, ki je bil v 12. plačilnem razredu (npr. računovodja ali asistent) 9.800 dinarjev temeljne plače, skupaj z različnimi dodatki pa plača ni presegala 10.500 Din. S primerjavo takratnih in sedanjih plač sodelavcev, primerjavo cen strokovne literature ter višine honorarne ure za delo študentov,⁴⁹ lahko določimo današnjo okvirno vrednost v SIT, če tedanjo ceno pomnožimo z deset. Torej bi bila danes cena koluta traku okoli 70.000 SIT, kar je izredno veliko. Z današnjo povprečno plačo bi si tako lahko kupili komaj enega in pol koluta traku, vsaka posneta minuta pa bi samo zaradi cene traku znašala okoli 2.200 SIT. Na srečo so cene trakov s časom hitro padale, tako da v dopisu⁵⁰ 8. 5. 1957 GNI za nakup 30 novih trakov predvideva »le« 35.000 dinarjev, kar znaša samo še 1.170 dinarjev za kolut traku. To pa je skoraj sedem krat manj kot leta 1955. Vseeno pa je bilo potrebno s trakovi zaradi visoke cene in težave pri dobavi zelo varčevati.

Zelo visoka pa je bila tudi cena magnetofonov. Tako je aparat Grundig z osnovno opremo (en prazni kolut...) stal 400.000 dinarjev,⁵¹ kar bi danes znašalo okoli 4.000.000 SIT. Za baterijski magnetofon je dr. Brožek takrat plačal 450 USD,⁵² kar je zneslo okoli 135.000 dinarjev,⁵³ v današnji vrednosti pa približno 1.350.000 SIT. Aparature ter tehnična oprema so bile v tistih časih torej zelo drage.

Pri presnemavanju so torej lahko gradivo bolj racionalno razporedili in s tem do konca napolnili trakove. Iz zapisov v terenskem zvezku⁵⁴ št. 1 ter iz poteka prvega terenskega snemanja v Beli krajini lahko ugotovimo, da je bilo gradivo posneto v naslednjem vrstnem redu: 27. 1. Vinica in Preloka (trak I/steza A – 26 min, in II/A – 28 min), 28. 1. Preloka (II/A – 28 min), 28. 1. Preloka (III/A – 31 min), 29. 1. in 30. 1.

⁴⁶ V načrtu za bodoče l. 1955 v GNI navajajo, da je za »nadaljevanje zbiranja folklornega gradiva ... nujna nabava 15 magnetofonskih trakov po din 7.000, ki smo jih planirali v proračunu za l. 1955«. (Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 55/54, 1954)

⁴⁷ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. ad 22/56, 1956.

⁴⁸ 15 cm predstavlja zaokrožitev 146 mm, op. D. K.

⁴⁹ Arhiv GNI, Personalna korespondenca, Pers. št. 28/55, 1955, Pers. št. 5/55, 1955, Pers. št. 1/56, 1956 ter Pers. št. 4/56, 1956.

⁵⁰ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, S 16/57, 1957.

⁵¹ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 30/54, 1954.

⁵² Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/10-55, 1955.

⁵³ Po podatkih Banke Slovenije je letni devizni tečaj v letu 1954 znašal za en ameriški dolar 300 Din.

⁵⁴ Terenski zvezki vsebujejo zapise s terena, ki jih delajo sodelavci inštituta ob samem snemanju. Iz njih je razviden tudi kronološki potek snemanja. Pri prvih snemanjih (leto 1955 in del leta 1956) pa terenskih zvezkov v takšnem smislu še ni bilo. Šele s terenom v Loški Potok (25. 9.–30. 9. 1956) so se ob snemanju začeli voditi tudi zapiski (danes ter. zv. 2), ki pa vsebujejo bolj terenske opombe in naslove informatorjev kot kronološki popis posnetkov. Zato so gradivo iz Loškega Potoka pozneje v GNI presneli, poslušali ter s pomočjo opomb iz ter. zv. 2 kronološko popisali v ter. zv. 2a. Kasnejši ter. zv. pa že vsebujejo dokaj dober sprotni popis posnetkov.

Adlešiči (IV/A – 30 min), 30. 1. Purga (I/B – 24 min) ter 31. 1. Bedenj in Tribuče (II/B – 12 min). Vidimo lahko, da so na terenu najprej posneli vse trakove le na prvi sledi in šele potem začeli po vrsti na vsak trak snemati še drugo sled. Sledi pa večinoma niso posneli do konca, saj je le na traku III sled A popolnoma zapolnjena (okoli 31 min), vse ostale sledi pa niso do konca izkoriščene (npr. II/B le 12 min, III/B in IV/B pa popolnoma prazni). Pri presnetku na trak T1 in T2 (kjer je danes zapisano to gradivo) je trak T1 čisto izpolnjen, na T2 pa je ostalo na koncu malo prostora, ki so ga kasneje zapolnili z drugim gradivom.

Slika 2: Fotografija terenskega zvezka št. 1, stran 6 in 7, kjer je kronološki popis gradiva, posnetega v Beli krajini januarja 1955. Foto: Tomaž Lauko.

Koluti trakov s presnetki so bili tudi nekoliko večji, nanje je šlo več posnetega gradiva ter so zavzemali manj prostora. Verjetno so bili tudi v razmerju dolžina traku proti ceni za nakup bolj ugodni. Manjše kolute s trakovi so lahko nato ponovno uporabili pri terenskih snemanjih z baterijskim magnetofonom.

Odločilen razlog presnemavanja pa je bilo verjetno preprosto dejstvo, da se je presneto gradivo lahko s tem brez omejitev poslušalo na magnetofonu Grundig, ki je

Terenski zvezek št. 1 torej ni pravi terenski zvezek, ampak bolj zvezek za pisanje opomb, ki jih je delal Vodusek pri poslušanju presnetkov prvih terenov. Ti zapisi so nastajali precej kasneje kot sami posnetki na terenu. Zato tudi ne vsebujejo natančnejšega popisa informatorjev ter krajev snemanja. Ti so namreč navedeni v drugih zapisih, npr. za terene v letu 1955 v zvezkih Marije Šuštar, ki jih je na terenu pisala predvsem zaradi beleženja podatkov o plesih. Tako ima npr. zvezek iz terena 1955. leta v Beli krajini sedaj oznako Pl-2/b, iz njegove vsebine pa ni nikjer razvidno, da so takrat tudi snemali z magnetofonom. Edina izjema je beseda «snemanje», ki je poleg številnih drugih podatkov na naslovnici zvezka. Ter. zv. št. 1 je torej nastajal na inštitutu, zaradi kronoloških zapisov posnetega gradiva pa ima danes vlogo pravega terenskega zvezka. Zaradi svoje značilnosti in prvotnega namena beleženja opazk ob poslušanju zvezek ni urejen in se je v njem težko znati.

na električni pogon in ne porablja težko dosegljivih baterij. Brez takšnega predvajanja si namreč analize in transkribiranja gradiva ni bilo mogoče zamisliti.

Pomen prvih magnetofonskih snemanj za GNI

Danes predstavljajo prvi magnetofonski posnetki neprecenljivo dokumentarno vrednost zaradi svoje enkratnosti, neponovljivosti ter pričevanja določenega časa in kulture. Številnih prednosti, ki jih je delo z magnetofonom prineslo v terensko raziskovanje ljudskega glasbenega izročila, so se na GNI zavedli že zelo zgodaj. V pregledu dela v l. 1954⁵⁵ z dne 21. 9. 1954 tako že lahko beremo: *»Zapisovali smo v bohinjskem in blejskem kotu ter začeli snemati narodne pesmi na magnetofon, ki smo ga v letošnjem letu nabavili. Magnetofon je za inštitut dragocena pridobitev, ki bo omogočila hitrejšo in preciznejšo zapisovanje melodij in tekstov.»*

Iz tega odlomka, ki se nanaša na uporabo magnetofona, lahko razberemo, da vidijo sodelavci GNI v magnetofonu predvsem tehnično pridobitev, ki jim bo olajšala terensko zapisovanje. Velike pridobitve, ki so jo z magnetofonom dobili, in njegovega pravega pomena še niso mogli navesti, saj se terenska snemanja pravzaprav še niso pričela in so lahko govorili le na osnovi izkušenj poskusnih snemanj na inštitutu.

Velik pomen magnetofonskih posnetkov in napredek pri raziskovalnem delu, ki jim ga je prinesla analiza posnetega gradiva, pa je zaznati v poročilu Svetu za prosveto in kulturo LRS⁵⁶ z dne 26. 11. 1956. Poročilo navaja podatke za leti 1955 in 1956 in med drugim omenja, da je inštitut odložil predvideno izdajo zbirke *»... o slovenski ljudski folklori: Primeri ..., ker so medtem transkripcije novega gradiva, posnetega z magnetofonom, prinesla popolnoma nove rezultate v ritmičnem aspektu slov. ljudske pesmi ...»*. Še bolj izčrpno pa Vodušek piše⁵⁷ o novem odkritju dr. Brožku decembra 1956: *»Presenetljiva odkritja v ritmičnem aspektu smo dobili v tem letu s transkribiranjem naših magnetofonskih posnetkov in zmeraj jasneje kažejo vnaprejšnjo idejo skoraj vseh starejših zbirateljev, da morajo biti vse pesmi v 3/4 ali 4/4 ritmu. ... Ugotovili smo, da samo 50 % naših posnetih pesmi ustreza takšnemu fiksnemu ritmu.»* V istem pismu pozneje navaja na osnovi zbirke *»700 posnetih pesmi iz različnih delov Slovenije»* ter lastnih terenskih izkušenj *»dve temeljni dejstvi: 1) še vedno je med ljudmi živih več pesmi (npr. starih balad), kot bi pričakovali ... in 2) po Sloveniji smo našli ritme, v nekaterih predelih zelo pogosto, ... ki so bili presenetljivo prezrti do danes, npr. 5/8 ritem ali 5/8 in 7/8 kombiniran ritem. ... Na osnovi takšnih izkušenj iz našega terenskega zbirateljskega dela se zdi, da bo potrebno veliko ugotovitev in dejstev o naši ljudski glasbi ponovno pretehtati.»*

Torej magnetofonsko snemanje v glasbenonarodopisno delo ni prineslo le hitrejši, lažji in natančnejši zapis terenskega gradiva, ampak je pripomoglo tudi k pomembnim novim odkritjem o razumevanju ljudske glasbe. Še danes se morda premalo zavedamo rezultatov, ki jih lahko prinesejo nove in drugače zastavljene analize na terenu posnetega gradiva, če pri arhiviranju starega gradiva ali pri snemanju na terenu presojava posnetke le na osnovi sedanjih (ter lastnih) pogledov in interesov. Tako hitro prezremo številne možnosti, ki ga dobro posneto in ohranjeno gradivo lahko nudi kasnejšim raziskovalcem.

⁵⁵ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 55/54, 1954.

⁵⁶ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 29/56, 1956.

⁵⁷ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 30/1-56, 1956. Avtorjev prevod iz angleščine.

*Summary***First Tape Recordings for Audio Archives of the Institute of Ethnomusicology**

Field collection of ethnographic material has been one of its foremost tasks ever since the Institute of Ethnomusicology had been founded. Systematic, planned field research, however, had not begun until 1955 when the Institute acquired its first field tape recorder. This year also marked the return of the Institute's director, Dr. Valens Vodušek, who chartered the plan of future field work as well as the systemization and processing of the recorded material.

The first field recordings had already been made in Dr. Vodušek's absence. Marija Šuštar and Dr. Zmaga Kumer recorded material with a battery-powered Magnemite recorder donated by Dr. Josef Brožek who had brought it from America. The tape recorder did not weigh much, worked with the help of spring motor and batteries, and was especially handy for field work. Unfortunately its technical documentation had been lost and could not be obtained despite numerous efforts, but the tape recorder itself has been preserved. Based on experiments it was possible to draw several conclusions about its operation. Due mainly to technical reasons the material that it had recorded had to be dubbed on other tapes which were possible to play on the Grundig studio tape recorder the Institute already had in its possession and which operated with the help of electric current. The dubbed material was then easy to play and listen to, which was necessary in order to transcribe and further analyze it. One of the reasons for dubbing this material was also the fact that magnetic tape was very difficult to obtain and also very expensive.

With the help of preserved documents, written field material and recorded tapes it is possible to reconstruct the first Institute's tape recordings from the field fairly well. Understanding this manner of research and recording as well as knowing about the technical possibilities of the recording machines of the time can greatly facilitate today's dubbing, protection, filing, organizing, and also evaluation of this material.